

ՄԵԾԱՐԺԷՔ ԳՐԳԻ ՄԵՆ ՄԵԱՅՈՐԴՔԸ

Այս շահագրգիռ պատառիկն զոր կարեւոր համարեցանք «Ֆազմալէպ»ի միջոցով ներկայացնել բանասէր ընծերցողներուն, դժբաղդաբար անյայտացած՝ բայց ամբողջական գրուածի մը, այսինքն է՝ *Գրաստարանութեան կամ Զիւղարանութեան* (Vélorinaire) փոքրիկ նշխար մ'է (կինգ էջ պարունակովեղանք), գրուած սեւեռացեալ մագաղանի վրայ՝ ընտիր բոլորգրով։ Մեր Զեռագրաց *Յանկին մէջ*՝ ինծ անծանօթ մէկը՝ գրուածիս վերնագիրը նշանակած ժամանակ՝ գրած է յաւերժածով։ «անկեալ ի թշկարանէն Գումշատապի»։ Ինչ ինքեան որչափ որ ալ կարելի է, դիտելով մանաւանդ արքայեղբոր Սմբատի լաւ ծիակարծութեան սխրալի հանդէսն ու հանդերձանքը, բայց քանի որ Սմ. Գումշատապի անուամբ ոչ այդպիսի գրուած մը ցարդ յայտնուած է եւ ոչ իսկ ուրիշ պատմագիրներէն յիշատակուած, դարկանս հիմն մը չկայ ըստ իս իրեն ինքնագիր կամ թարգմանածոյ բժշկարան մ'ենթադրել եւ աս ալ անոր մասն։

Գիրք *Վատակոյցին մէջ* ՄԳ Դ-ՅԹ. գրուածներն որ նոյնպէս Զիւղարանութեան նուիրուած են, մեծ պակաս միջոցներ ցոյց կու տան մեզ. կարելի՞ է արդեօք մեր պատուիր կամ այդ պակասին լրացուցիչ համարուիլ եւ կամ մ'նացած գովախմբուել վրայ ետքէն կատարուած՝ նոր խմբագրութիւն մը։ Ինծ կը թուի թէ պատասխանն ըլլալու է ժխտական՝ հետեւեալ պատճառներով։ Ա. Որչափ որ ալ երկու գրուածն իրենց իրեն եւս - ըլլալով միջնադարեան ռաւակորէն - կը ներկայացնեն՝ ընդհանուրին մէջ՝ բառական նմանութիւններ. սակայն մասնակաւին գաղով՝ կը տեսնելք անկերել, որ նախ երկուքին մէջ եղած գրաստի հիւանդութեանց եւ դարմանոց *Դեղագիրներն* (recettes), եւ ապա ընտիր ձին ճանաչելու համար դրուած նկարագիրներն ոչ միայն իրարմէ շատ տարբեր են, այլ եւ իրարմէ հետ խոտոր համահաստութիւններ ունին։ Բ. Մեր հրատարակած պատուիրի վերնագիրն իսկ - այսպէս եւ ա, բ, գ, եւն. - գլխակարգութիւնքը, - Գրաստարանութեան ամբողջական գրքէ մը «փոխած» է կամ խմբագրուած։

Նուաճ. եւ հետեւեալոր՝ յինքեան իսկ ամբողջ էր երբեմն, մինչդեռ «Գիրք Վատակոյց»ը գլխաւորապէս երկրագործութեան շուրջը կը դառնայ, եւ ձիարուժութիւնը պատահաբար նիւթ եղած է անոր՝ ՄԳ Դ. գլխէն սկսելով։

Պարիսի Ագգ. Գրատուն 1. 1. 109 հայ. գրագիրը, որ գրուած է ԺԶ. դարու սկիզբը, եւ կը կրէ իր վրայ *Փիւխարանութեան* տիտղոսը, կու տայ մեզ (յէջ 52) հետեւեալ նետարմանական տեղեկութիւնը. «Եւ այս խրատնիս այլ ի հետ պողպատ շինելուն եւ մուխ տալուն էր գրած ի նայն իմաստասիրացն Պարսից, զոր Թարգմանեց Հեթում (Ա.) Թագաւորն Հայոց՝ յորժամ գնաց ԺԻԼԻ հիմեղով ի վերայ Թշուառնոյն Սուլդանին եւ կոտորեաց զամենեւին, եւ գնաց մեծաւ պատիով ի Պաղտատ առ Նսոր Խալիֆայն եւ մեծ պարգևեօք դարձաւ. և իմաստասիր ամն ասրկաւագ՝ Ստեփանոս առ նուն՝ գտեալ առ կայսրն, որ այնչափ ազգի ազգի գիր եւ լեզու ունեալ նման առաջին փիլիսոփային, եւ ոչ կայր գիր՝ որ առ նմա ոչ գտանէր, եւ նա սիրեցեալ եղել ի Հայոց Թագաւորէն վասն հօգր գիտութեան, եւ խնդրեաց յարքայէն և ետ Թարգմանել երեք գիրս՝ վասն Զիւղ պոյթարման, և վասն Թիւ շինելոյ, և վասն արեգական և լուսնի արվեստին, եւ բերեալ ի Հայոց աշխարհ»։

Այս յիշատակարանիս մէջ յիշատակուած երեք գիրքերէն առաջինին, այն է «Վասն Զիւղ պոյթարման», մասը կը կազմէ անուշուշտ մեղի հասած հատակցոտորը. զոր Հեթում Ա. առ Տաիէր Ամիրան, կամ Պաղտատի սուլտանին այցելած ժամանակամիջոցին (1226) թարգմանելու բաւարար ի պարսկ (յարաբ) լեզուէ ի հայ բարբառ։ Եւ թարգմանիչն է թագաւորին ուղեկցող գիտնական եկեղեցականներէն մին, այսինքն է՝ Ստեփանոս Սարկաւագ. Մեծանունն Հ. Գ. Վ. Ալիշան (Սիւսուան եր. 518-9) կը յիշէ նայն Ստեփանոս՝ որպէս քանանայի բնիկով - համաձայն յիշատակարանիս, - «Իմաստ է Թարգմանիչն Ստեփանոս» քանանայ, որ հրամանաւ Ա. Հեթումի Թարգմանեաց ի Պարսից իմաստից ղկերպ կերպ փոխառ շինելն եւ մտնել, այսինքն՝ չուր տալն», եւն,

բայց Ձիոյ պայծառմանի մասին բնաւ յիշատակութիւն չունիք։ մանաւանդ թէ Սիսուանի եր. 487 ծանօթագրութեան մէջ ընդհաւկառական Գրաստու բժշկարանի կամ Զրաբուժեան թարգմանութիւնը կամ յօրհնումն ալ Սիբաստ Գուդատապլին կը վերագրէ։ Ասկէ կը գուշակեմ՝ որ Ալիշանը կամ Պարթիս յիշեալ գրչագրի յիշատակաւ ըսնը ճանչցած չլլայ, եւ կամ որ աւելի հաւանական է ճանչցեր է, բայց Ստեփանոսի մասին եղած այս անորոշ բացատրութիւնը, թէ «Խնդրեաց յարքայէն եւ ետ թարգմանեց», եւն, այնպէս հասկցած է որ Ստեփանոս՝ Գուդատապլին թարգմանել տուած ըլլայ այն։

Բլումինայի ղէպս՝ ինձ համար ալ աներկ-բայեպի է Ա. որ Գրաստու բժշկարանը՝ Ժ. Կ. դարու առջին կիսում թարգմանուած է յարաբերէնէ՝ Ստեփանոս գիտնական Սարկուսգի կամ քահանայի ձեռքով։ Բ. թէ մեզ հասած մագաղաթեայ թերթերն ամէնայն հաւանականութեամբ կարող են նոյն իսկ Ստեփանոսի թարգմանութեանն հետ գոյն օրինակին կամ սկզբնագրին մնացորդ մ'ըլլալ։ Աւստի զանոնք տպագրութեամբ ծանօթացուցած ժամանակ, կը խնդրեմք ջերմագին այն անձինքներէն, որ ունին ուրիշ պատառիկներ՝ որ հաճին մեզ յուզարկել՝ ձեռագիրն ամբողջացնելու եւ այնպէս հրատարակելու համար։ Այսպիսի հրատարակութիւն մը — ի հարկէ ուսումնաւորութեամբ — վերջին աստիճան օգտակար պիտ' ըլլայ նախ մեր միջնադարեան լեզուի արուեստարանութեան (technologie) եւ երկրորդ՝ ծիադարմանութեան համար՝ ուսյ ազգաբնակչութեան մէջ, ուր հնուց ի վեր ազնիւ ձին եւ ծիաբուժութիւնը մեծ տոկոսներ տուած է բնաշխարհին եւ օտարաց։

Հ. Բ. Ս.

Յրանաացի մը, Պ. Արմանկօ, Յրանասայի գիտութեանց հեմարանին ներկայացուցած է գիւտ մը՝ որով Փարիզ կեցողը պիտի կարենայ նիւ — էօրքի մէջ անցած բոլոր տեսարանները դիտել։ Ճամբորդութեան ծախքերը բաւական կը նուազին այսու։

Գիւտին հեղինակը իր գործիքին տուած է շարժանկարի (cinématographe) ձև։

Ի ԳՐԱՍՏՈՒՆ ԲԺՇԿԱՐԱՆԷՆ ՓՈԽԱՍ

Ա

Յաղագս Կաղնարոյ

«Գրաստուն կաղն երկու ցեղ է. է որ ի ծածուկ կաղայ, և է որ յայտնի։ Եւ որ կամենայ ճանաչել՝ այս է նշանքն։ Որ ի մէկ ոտիցն կաղայ՝ նա ի գլխոյն շարժելն ճանչուի և ի կալափցնելն։ Եւ յորժամ հալծեցնեն զձին և կանգնեցնեն որ պաղէ, և ձեռաւք փնդոնն յերին և ի ծռակքն և ի կոճքն և ի սմբակքն և ի յետի ոտին, նա երևնայ թէ ուստի՝ կու կաղայ, Եւ յորժամ ի դոյր քարուտ գետին կալափցնեն՝ նա թէ ի սմբակն կենա՝ կաղութիւն նա երևնա. և թէ չլինի ի սմբակն՝ նա եր ընդ դարիվեր հանեն կամ որ ի սանդղատն կոխէ, նա ի վերայ բազկացն վախհաստի։ Եւ յորժամ թապլի գրաստն, նա առաւել յայտնի կաղութիւնն. և երբ անկասկած ի շուռ ածեն զգրաստն՝ ի մէկքնն ու ի մէկայն՝ նա թէ ի կուրծքն կամ ի բէճքն կենա՝ կաղութիւնն նա եւրենա։

Բ

Յաղագս Յրնտուի

Գրաստ որ ֆրնտու լինի՝ հեալ խիստ, և լարի պինճքն, թուլնայ գլուխն և ամէն կաղովածքն. փայտնայ ոտվին, կտրի ի երոյդ. և ի սկիզբն մինչեւ յերեք աւրն շունչն տաք լինի. և ապա պաղէ շունչն և այլընդլի. աչվին խիթի, և դժար շարժի ամէն զաղովածքն, և տըալով գոզէ, և դժար ճայլ փոխէ. և թէ ընկնի՝ դժար ելնէ ի յոտն. և լինի որ քրունէ անդունդն։

Բժշկութիւնն է այս ցառուս — Երանկ՝ և չորս աւր չուտեցնենք դարի. յետ չորս աւուրն կանգնեցնեն զինք երեք աւր ի գնացք շուր, որ թաղվի ինչվի բովքն ի շուրն. ու յամեն աւր տաքպա մի հանեն